

Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese

Jurgis Bartkus

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6170
Gento universiteto Teisės ir kriminologijos fakulteto
Tarpdisciplininių teisės studijų, privatinės teisės ir verslo teisės katedros doktorantas
Universiteitstraat 4, 9000, Gent, Belgium
Tel. (+370) 698 34051
El. paštas: jurgis.bartkus@tf.vu.lt

Straipsnyje analizuojama įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese. Atlikta įvairių teisės šaltinių analizė leidžia įrodymų leistinumą civiliniame procese sieti ne tik su vienu iš įrodymų požymių, bet ir su šio instituto civiliniame procese įgyvendinamais tikslais, t. y. įrodinėjimo kokybės, ekonomišką proceso, sąžiningo ir teisingo proceso ir kitų vertybių užtikrinimu.

Įrodymų leistinumą reikšmei sumažinti esminę įtaką daro su visu įrodinėjimo procesu susiję aspektai – laisvo įrodymų vertinimo principas, materialiosios tiesos nustatymo tikslas ir procesinės normos, nustatančios teisėją kaip galutinį įrodymų leistinumą ir faktų nustatymo vertintoją. Dėl įrodymų leistinumą instituto tikslų civiliniame procese yra būtina rasti galimus sprendimus, kurie užtikrintų tinkamesnį šio instituto ir jo reikšmę nulemiančių priešasčių santykį.

Pagrindiniai žodžiai: įrodymai, įrodymų leistinumą, laisvo įrodymų vertinimo principas, civilinis procesas.

The Importance of the Admissibility of Evidence in Lithuanian Civil Procedure

The article analyses the importance of the admissibility of evidence in Lithuanian civil proceedings. The analysis of various sources of law allows to link the admissibility of evidence in civil proceedings not only with one of the features of evidence, but also with the objectives of this institute in civil proceedings: ensuring the quality of proof, the cost-efficient process, a fair and just trial, and other values.

The reduction of the importance of the admissibility of evidence is essentially influenced by aspects related to the whole evidentiary process – the principle of free evaluation of evidence, the purpose of determination of material truth, and procedural norms establishing the judge as the final assessor of admissibility of evidence and facts. The objectives of the admissibility of evidence in civil proceedings make it necessary to find possible solutions that ensure a more appropriate relationship between the admissibility of evidence and the reasons of its importance.

Keywords: evidence, admissibility of evidence, free evaluation of evidence, civil procedure.

Įvadas

J. H. Wigmore įrodinėjimą teismo procese skirstė į dvi dalis: 1) įrodinėjimą bendrąja prasme, t. y. teismo procese vykstantį įtikinėjimo procesą; 2) įrodymų leistinumą taisyklės (Wigmore, cituota Stein, 1987, p. 249). Šios taisyklės kai kuriose jurisdikcijose nepaprastai svarbios, bet Lietuvos Respublikos civiliniame procese jų reikšmė iki šiol nebuvo pakankamai analizuota, todėl šio **tyrimo tikslas** – įvertinti įrodymų leistinumą instituto reikšmę Lietuvos civiliniame procese.

Tyrimo objektas – įrodymų leistinumą reikšmės Lietuvos civiliniame procese analizė. Šio tyrimo analizės problematika yra susijusi su klausimu, ar Lietuvos civiliniame procese įrodymų leistinumą institutui suteikiama pakankama reikšmė? Atsakyti į šį klausimą ir pasiekti tyrimo tikslą leis įvykdyti tyrimo **uždaviniai**: 1) atskleisti įrodymų leistinumą taisyklių paskirtį; 2) įvertinti įrodymų leistinumą reikšmę nulemiančias priežastis; 3) pateikti konkrečius sprendimus, kurie užtikrintų tinkamesnį įrodymų leistinumą ir jo reikšmę nulemiančių priežasčių santykį.

Tyrimo naudojami metodai – tyrimą atliekant pasitelkti tradiciniai metodai: lyginamasis (lyginant užsienio jurisdikcijų¹ įvairius įrodymų leistinumą instituto aspektus), istorinis (analizuojant vienos iš įrodymų leistinumą reikšmę nulemiančios priežasties – laisvo įrodymų vertinimo principo – atsiradimo priežastis), teleologinis (atskleidžiant Lietuvos civiliniame procese taikomų įrodymų leistinumą taisyklių paskirtį), loginis (autoriumi formuojant savo poziciją dėl galimų sprendimų, užtikrinančių tinkamesnį įrodymų leistinumą instituto ir jo reikšmę nulemiančių priežasčių santykį), sisteminės analizės (kritiškai vertinant įrodymų leistinumą institutą nulemiančias priežastis, atsižvelgiant į šio instituto tikslus) ir kiti metodai.

Nagrinėjamos temos aktualumas ir iširtumas. Temos aktualumą lemia tai, kad Lietuvos teisės doktrinoje ilgą laiką nebuvo deramai įvertinta įrodymų leistinumą reikšmė civiliniame procese ir ją nulemiančios priežastys. Lietuvos civiliniame procese apsiribojama tik įrodymų leistinumą, kaip įrodymo požymio, analize (pavyzdžiui, Laužikas et al., 2003, p. 453–458; Mikelėnas et al., 2020, p. 392–393). Atsižvelgiant į tai, kad įrodinėjimas yra svarbiausia civilinio proceso dalis (Mikelėnas et al., 2020, p. 378), detalios vieno iš įrodymų požymio – įrodymų leistinumą analizės stoka neturėtų būti priimtinas *status quo* Lietuvos civiliniame procese. Prie šios temos aktualumo prisideda ir tai, kad pastaruosiu metu įvairiose jurisdikcijose teismai vis dažniau susiduria su įrodymų leistinumą taisyklių taikymu, tai, be kita ko, paskatino ir tokie įvykiai kaip *WikiLeaks*, kurie nulėmė neleistinai surinktų įrodymų pagausėjimą civilinėse bylose (Ashford, 2019, p. 377).

Darbo originalumas – autoriaus žiniomis, šis tyrimas yra pirmasis bandymas detaliau apžvelgti įrodymų leistinumą tikslus, reikšmę ir tai nulemiančias priežastis Lietuvos civiliniame procese. Nors užsienio literatūroje įrodymų leistinumą klausimas yra sulaukęs daugiau dėmesio (pavyzdžiui, Stein, 2005; Rijavec, Keresteš, 2015), tačiau mažiau analizuojama įrodymų leistinumą tikslų svarba, pasigendama detalesnės vienos iš įrodymų leistinumą reikšmę nulemiančios priežasties – materialiosios tiesos ir įrodymų leistinumą instituto santykio analizės bei kitos šiame tyrime analizuotos problematikos.

Naudoti šaltiniai ir literatūra – mokslininkų A. Stein, M. Damaškos ir V. Nekrošiaus darbai įrodinėjimo ir įrodymų leistinumą tematika. Analizuojant šio darbo objektą taip pat buvo pasitelkiamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – CPK) (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002) ir ši teisės aktą aiškinanti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika.

¹ Tyrimo analizuojama tiek kai kurių kontinentinės teisės tradicijos valstybių (Belgijos, Prancūzijos ir kt.), tiek bendrosios teisės tradicijos (JAV) valstybių teisė.

1. Įrodymų leistinumų instituto paskirtis civiliniame procese

Norint tinkamai išanalizuoti kiekvieną civilinio proceso teisės institutą, visada yra svarbu atskleisti jo tikslus. Ne išimtis ir įrodymų leistinumai. Iki šiol įrodymų leistinumai Lietuvos civilinio proceso teisėje buvo apibūdinami tik kaip vienas iš įrodymų požymių, kuris pasireiškia keliais aspektais: 1) įrodymu gali būti laikoma tik iš įstatyme numatyto šaltinio ar įrodinėjimo priemonės gauta informacija (CPK 177 str. 2 d.); 2) tam tikras bylos aplinkybės yra būtina nustatyti konkrečiais įrodymais (įrodinėjimas remiantis būtiniais įrodymais) (CPK 177 str. 4 d.); 3) draudimas naudoti įstatymo konkrečiai įvardytą įrodinėjimo priemonę tam tikroms aplinkybėms nustatyti (draudimas remtis tam tikrais įrodymais) (Mikelėnas et al., 2020, p. 392–393).

Šis įrodymų leistinumų apibūdinimas pakankamai neatskleidžia šio instituto paskirties, todėl toliau išskiriami įrodymų leistinumų tikslai, kuriuos įvardyti leidžia po numatyto tikslo pateikiama teisės doktrinos, teisės aktų ir kitų teisės šaltinių analizė. Šiame straipsnyje sąmoningai išskiriami ir analizuojami tie įrodymų leistinumų tikslai, kurie labiausiai leidžia pagrįsti šio instituto paskirtį ir svarbą Lietuvos civiliniame procese, yra reikšmingi tinkamai įvertinti toliau straipsnyje analizuojamų įrodymų leistinumų reikšmę nulemiančių priežasčių pagrįstumą.

Pirma, įrodymų leistinumai užtikrina įrodinėjimo kokybę. Ši funkcija pasireiškia taikant įrodymų leistinumų taisykles, kurios užtikrina patikimų ir skirtingų įrodymų pateikimą, tyrimą ir vertinimą teismo procese. Kitaip tariant, leistinumų taisyklės yra grindžiamos teiginiu, kad net ir reikšmingų įrodymų neleistinumai padidina faktų nustatymo tikslumą įrodinėjimo procese (Damaška, 1997, p. 14). Istoriskai ši funkcija pasireiškėdavo taikant konkrečias leistinumų taisykles teismo procese. Pavyzdžiui, romėnų teisininkas Modestinas teigė, kad liudytojai, kurie negarbingai kaitalioja parodymus, neturėtų būti išklausomi (Kosaitė-Čypienė, 2008, p. 106). Vėliau ir kanonų teisė nustatė normas, kuriomis remiantis buvo neleidžiama pateikti neaiškių ir neapibrėžtų faktų, pernelyg bendrų faktų, prieštaraujančių prigimčiai faktų (Berman, 1999, p. 335).

Įrodymų leistinumų taisyklės, užtikrinančios įrodinėjimo kokybę, įtvirtintos ir Lietuvos civiliniame procese. Pavyzdžiui, draudimo remtis tam tikrais įrodymais taisyklė, nustatyta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 1.93 straipsnio 2 dalyje (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2001), kuri atima teisę remtis liudytojų parodymais įrodinėjant žodinio sandorio sudarymą ar jo įvykdymo faktą. Aiškindamas šios taisyklės tikslus, LAT yra nurodęs, kad šis draudimas užtikrina tikslingesnę įrodinėjimo procesą, t. y. lengvesnę kilusių ginčų sprendimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-06-18 nutartis civilinėje byloje).

Antra, įrodymų leistinumų institutas leidžia įgyvendinti operatyvų ir ekonomišką civilinių bylų nagrinėjimą. Šis tikslas atsiskleidžia normose, įtvirtinančiose draudimą į bylą pateikti įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilktų bylos nagrinėjimą (CPK 181 str. 2 d.). Panašių nuostatų yra ir kitų valstybių įstatymuose, pavyzdžiui, JAV Federalinių įrodymų taisyklių 403 straipsnyje nustatyta teismo teisė neleisti pateikti įrodymų, kai jų įrodomąją galią gali nusverti nepagrįstas proceso vilkinimas (Federalinės įrodymų taisyklės, 1975). Yra autorių, įrodymų leistinumų institutą siejančių ir su ekonomiskumo principu. A. Stein nurodo, kad kai kuriose valstybėse taikomos leistinumų taisyklės, draudžiančios šalims byloje apsiriboti išimtinai liudytojų parodymais, yra pagrindas teismui išvengti brangaus proceso, kurio pabaiga tokiais atvejais yra akivaizdi – remiantis tik liudytojų parodymais, nėra pasiekiamas civilinėse bylose taikomo įrodinėjimo standarto. Priešingu atveju teismas yra priverstas nagrinėti „žodis prieš žodį“ bylas, kurių lemtis yra akivaizdi (Stein, 2005, p. 137).

Trečia, įrodymų leistinumų institutas užtikrina sąžiningą ir teisingą procesą. Šio tikslo ir įrodymų leistinumų ryšys gali būti aiškinamas ir Lietuvos civilinio proceso teisėje žinoma taisykle, kad tik įstaty-

mo nustatyta procesine tvarka gauta, pateikta, surinkta, ištirta ir įvertinta informacija gali būti įrodymu (Mikelėnas, 2020, p. 392). Ši taisyklė apima tiek atvejus, kai įrodinėjimo proceso metu nesilaikoma proceso normų, tiek atvejus, susijusius su neteisėtai surinktų duomenų leistinumumu civiliniame procese. Nors įvairių valstybių civilinio proceso įstatymai labai skirtingai sprendžia netinkamai surinktų ar ištirtų įrodymų leistinumą civiliniame procese (Rijavec, Keresteš, 2015, p. 100), sąžiningo ir teisingo proceso principų ir įrodymų leistinumumo santykis nėra atsitiktinis.

Idėja, kad teisingumas negali būti įvykdytas, kai yra nesilaikoma procesinių taisyklių, yra palaikoma garsių filosofų, pavyzdžiui, I. Kanto ar Š. Monteskjė darbuose (Giannouloupoulos, 2019, p. 216). Ši idėja įgyja dar tvirtesnių argumentų, kai susiduriama ne tik su procesinių, bet ir su fundamentalių vertybių apsauga. Pavyzdžiui, draudimas įrodymais laikyti duomenis, kurie gauti pažeidžiant žmogaus teises, supponuoja teismo pareigą užtikrinti žmogaus teisių apsaugą. Taip yra įvykdomas garsaus teoretiko R. Dworkin „rimtas požiūris į teises“, kuris atsiskleidžia teiginyje: „Jeigu valdžia netraktuoja teisių rimtai, tai ji rimtai netraktuoja ir teisės“ (Dworkin, 2004, p. 290). Atitinkamai procesas, kurio metu duomenys, gauti pažeidžiant žmogaus teises, pripažįstami įrodymais, retais atvejais galės būti laikomas sąžiningu ir teisingu. Ne veltui Prancūzijos teisės doktrinoje apibrėžiant įrodymų leistinumą vartojama sąvoka *loyauté* (Rijavec, Keresteš, 2015, p. 98), kuri į lietuvių kalbą gali būti verčiama terminu *sąžiningumas*.

Kevirta, kitas įrodymų leistinumumo instituto tikslas – moralinis teismo sprendimo teisėtumas (Giannouloupoulos, 2019, p. 208). Įrodymų leistinumumo nepaisymas ne tik pažeistų pirmiau aptartus civilinio proceso principus, bet ir būtų laikomas moraliai neteisingu, o tai neišvengiamai darytų įtaką teismų sprendimų autoritetui. Akivaizdu, kad teismo sprendimas, kuris grindžiamas neleistiniais įrodymais, nesulauktų nei didelio visuomenės palaikymo, nei toks sprendimas būtų savanoriškai vykdomas. Todėl įrodymų leistinumumo taisyklių laikymasis ne tik užtikrina Lietuvos Respublikos vardu priimtų sprendimų teisėtumą, bet ir visuomenės atžvilgiu išlaiko savo moralinį autoritetą. JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas L. Brandeis pažymi: „Teisinės valstybės egzistavimui pakenks valstybės nesugebėjimas kruopščiai vadovautis įstatymais. Mūsų valstybė yra įtakinga, visur esanti mokytoja. Blogai tai ar gerai, ji moko visą tautą pagal savo pavyzdį“ (Olmstead v. JAV, 277...).

Penkta, paskutinis tikslas – įstatymų leidėjo išskiriamų teisių vertybių apsauga. Austrijos ir Vokietijos civilinio proceso teisė išskiria šiam tikslui aktualų įrodymų leistinumumo sampratos aspektą – įrodinėjimo temos draudimą, t. y. draudimą įrodinėti tam tikrus faktus (Rijavec, Keresteš, 2015, p. 91–92). Įrodinėjimo temos draudimai aktualūs ir Lietuvos civiliniame procese. Pavyzdžiui, CPK 177 straipsnio 4 dalimi ribojamas duomenų, sudarančių valstybės ar tarnybos paslaptį, naudojimas. Šios nuostatos, dažnai įvardijamos kaip įrodinėjimo privilegijos (angl. *evidentiary privileges*), yra pagrįstos idėja, kad tam tikros informacijos konfidencialumas, slaptumas ar reikšmingumas yra svarbesnės vertybės nei šios informacijos naudojimas įrodinėjimo procese (Ginsburg, Mosk, 2013, p. 356).

Taigi, teisės aktai, teismų praktika ir teisės doktrina leidžia išskirti pirmiau išvardytus ir labiausiai įrodymų leistinumumo instituto paskirtį civiliniame procese atskleidžiančius tikslus. Autoriaus įsitikinimu, pateikta analizė, įskaitant Lietuvos teisės pavyzdžius, leidžia teigti, kad visi nurodyti tikslai būdingi ir Lietuvos civiliniam procesui. Atitinkamai įrodymų leistinumumas turėtų būti suprastas ne tik kaip vienas iš įrodymų požymių, bet ir kaip teisės institutas, kuris pasižymi Lietuvos civiliniam procesui esminę reikšmę turinčiais tikslais, užtikrinančiais ir įgyvendinančiais: 1) įrodinėjimo kokybę; 2) ekonomišką ir operatyvų procesą; 3) sąžiningą ir teisingą procesą; 4) moralinį teismo sprendimo teisėtumą; 5) įstatymų leidėjo išskiriamas teises vertybes.

2. Įrodymų leistinumą instituto reikšmę nulemiančios priežastys

Atskleidus įrodymų leistinumą paskirtį, šioje straipsnio dalyje nagrinėjamos šio instituto reikšmę nulemiančios priežastys Lietuvos civiliniame procese. Užsienio teisės doktrinos analizė leidžia išskirti tris įtaką įrodymų leistinumą institutui darančias priežastis: 1) laisvo įrodymų vertinimo principas (Stein, 2005, p. 108); 2) tiesos nustatymo tikslas (Nunner-Kautgasser, Anzenberger, 2016, p. 196); 3) reglamentavimas, įtvirtinantis teisėją kaip vienasmenį įrodymų leistinumą ir faktų nustatymo vertintoją (Damaška, 1997, p. 47).

Šių priežasčių vertinimas Lietuvos civilinio proceso kontekste pasirinktas dar ir dėl to, kad visos šios priežastys yra susijusios su pagrindiniais įrodinėjimo proceso aspektais: 1) įrodymų vertinimu (laisvo įrodymų vertinimo principas); 2) įrodinėjimo tikslu (tiesos nustatymas); 3) faktų nustatymu teismo sprendime (teisėjas kaip vienasmenis įrodymų leistinumą ir faktų nustatymo vertintojas).

2.1. Laisvo įrodymų vertinimo principas

Laisvo įrodymų vertinimo principas taikomas daugelyje Europos valstybių. Ne išimtis ir Lietuvos CPK, kurio 185 straipsnyje įtvirtinamas laisvo įrodymų vertinimo principas, kurį sudaro du elementai: 1) pagrindinis kriterijus, kuriuo teisėjas vertina įrodymus, – teisėjo vidinis įsitikinimas; 2) įstatymo iš anksto nenustatyta įrodymų įrodomoji galia.

Laisvo įrodymų vertinimo principas atsirado Didžiosios Prancūzijos revoliucijos kontekste kaip atsakas į iki XVIII a. plačiai po visą Europą paplitusį formalų įrodymų vertinimą, nustačiusį griežtas įrodymų vertinimo ir tyrimo taisykles, kurios Apšvietos amžiuje tapo tiek politiška, tiek idėjiškai kritikuotinos, ir jo kritika. Laisvo įrodymų vertinimo šalininkai teigė, kad teismo procesas turėtų atsisakyti įrodinėjimo taisyklių, nustatančių tiek įrodymų įrodomąją galią, tiek reikšmę, tiek reikalaujamų įrodymų kiekį (Damaška, 1995, p. 344). Tai buvo pagrindas teisėjo asmeninio įsitikinimo (pranc. *conviction intime*) standartui, kuris nulėmė formalaus įrodymų vertinimo atsisakymą, atsirasti. Puikus to pavyzdys – XVIII a., tada kai kurie Prancūzijos teisėjai išspręsdavo kiekvieną ginčą, atsakydami į klausimą – kaip tokį ginčą išspręstų geras žmogus (Cordozo, 2018, p. 135).

Dėl gausybės prieštaringų ir tirtų įrodymų neatitinkančių sprendimų asmeninio įsitikinimo standartas kai kuriose Europos valstybėse ilgainiui buvo pakeistas ne tokiu radikaliu racionalaus įsitikinimo (pranc. *conviction raisonne*) standartu, įpareigojančiu teisėją pateikti pagrįstą paaiškinimą, kodėl faktus mano esant įrodytus. Tačiau dėl teismų precedentų ir įrodinėjimo taisyklių stokos laisvo įrodymų vertinimo principas kontinentinėje Europoje išliko aktualus (Damaška, 1995, p. 345). Didelę įtaką laisvo įrodymų vertinimo sklaidai turėjo filosofas J. Benthamas, jis savo darbe „Rationale of Evidence“ siūlė apskritai atsisakyti įrodymų leistinumą taisyklių. Jo teigimu, teisėjas byloje turi elgtis lyg šeimos galva ginče tarp savo atžalų, t. y. jis privalo tirti ir vertinti visus jam prieinamus įrodymus. Įrodymai, J. Benthamo teigimu, yra teisingumo pagrindas, kai įrodymas yra pripažintas neleistinu – neleistinas tampa ir teisingumas (Bentham, cituota Stein, 2015, p. 469).

Šios idėjos padarė didžiulę įtaką kontinentinei Europai. Kitaip nei anglosaksų tradicijos valstybės, daugelis kontinentinės Europos valstybių taip ir neišvystė detalių bei aiškių įrodymų leistinumą taisyklių (Damaška, 1997, p. 22). Autoriaus įsitikinimu, ne išimtis yra ir Lietuva, kurios civiliniam procesui laisvo įrodymų vertinimo principas toliau nurodomais aspektais padarė ir iki šiol daro nemažą įtaką.

Pirma, Lietuvos civilinio proceso teisė nežino daugelio anglosaksų tradicijoje žinomų įrodymų leistinumą taisyklių (*hearsay, opinion evidence, parol evidence rule* ir kt.). Netgi, atvirkščiai, pavyzdžiui, LAT praktika pripažįsta, kad šalių, trečiųjų asmenų ar liudytojų parodymai, išreikškiami vertinimų, nuomonių, spėlonių ar jausmų forma, yra visaverčiai įrodymai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

2009-05-05 nutartis civilinėje byloje). Šių Lietuvos civiliniam procesui nežinomų taisyklių vertinimas nėra šio straipsnio tikslas, tačiau jų taikymas gali nulemti tiek tikslesnį faktų nustatymą, tiek užtikrinti kitus straipsnio 1 dalyje nurodytus įrodymų leistinumą instituto tikslus.

Antra, Lietuvos civilinio proceso teisė gana mažai dėmesio skiria įrodinėjimo taisyklėms suformuoti. Pavyzdžiui, nepaisant tik besiformuojančios teismų praktikos garso įrašo leistinumą klausimu, iki šiol nei įstatymų leidėjas, nei teismų praktika nesuformavo aiškių neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą civiliniame procese taisyklių. Doktrinoje taip pat pažymima, kad teismų praktika dėl per vėlai pateiktų įrodymų leistinumą yra nevienoda (Mikelėnas et al., 2020, p. 399)².

Trečia, įrodymų reikšmingumo, o ne leistinumą kriterijaus vertinimas sprendžiant dėl įrodymų leistinumą byloje. Pavyzdžiui, LAT, sprendžiamas dėl naujo įrodymo leistinumą apeliacinės instancijos teisme, vertina ne tik šio įrodymo įtaką operatyviam procesui (t. y. įstatyme nustatytam leistinumą kriterijui), bet ir jo reikšmingumą bylai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-06-21 nutartis civilinėje byloje). Panašia argumentacija remtasi ir kitose LAT nutartyse, kuriose vertinant garso įrašo leistinumą yra atsižvelgiama ne tiek į CPK 177 straipsnio 2 dalyje nustatytą leistinumą kriterijų – įrašo padarymą nepažeidžiant įstatymų, kiek į garso įrašo reikšmingumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012-06-06 nutartis civilinėje byloje).

Kvirta, teismai yra linkę tirti ir vertinti įrodymus, juos perkvalifikuodami į kitokias įrodinėjimo priemones. Pavyzdžiui, LAT yra pripažinęs, kad asmens rašytinis pareiškimas teismui nėra nei rašytinis įrodymas, nei liudytojo parodymas, bet jeigu toks pareiškimas yra papildomai adresuojamas ir kitam asmeniui – įrodymas laikomas asmeniniu ar dalykiniu susirašinėjimu ir patenka į rašytinių įrodymų apibrėžimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-18 nutartis civilinėje byloje). LAT taip pat pripažino, kad specialisto išvada, kuri neatitinka ekspertizei keliamų reikalavimų, laikoma rašytiniu įrodymu ir yra leistina įrodinėjimo priemonė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-12-19 nutartis civilinėje byloje). Panaši argumentacija pasitelkiama, kai, teismui nepripažinus įrodymo oficialiu, šis įrodymas laikomas paprastu rašytiniu įrodymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-05-27 nutartis civilinėje byloje).

Pateikta analizė leidžia daryti išvadą, kad laisvo įrodymų vertinimo principas iš esmės sumažina įrodymų leistinumą instituto reikšmę Lietuvos civiliniame procese. Ir nors šis principas yra neatskiriama Lietuvos civilinio proceso dalis, jį taikant yra svarbu įvertinti ir galimas rizikas.

Įvairių įrodymų leistinumą taisyklių atsisakymas laisvo įrodymų vertinimo principo sąskaita gali sukelti nemažai neigiamų padarinių. Pavyzdžiui, A. Stein nurodo, kad leidimas vienai iš šalių remtis liudytojo parodymais, kurie paremti iš kitų šaltinių gautomis nuogirdomis (angl. *hearsay*), išbalansuoja šalių lygiateisiškumą, nes priešinga šalis, apklausdama liudytoją, niekaip negalės efektyviai patikrinti nuogirdų teisingumo (Stein, 2005, p. 229). Kai kurie autoriai netgi nurodo, kad įrodymų leistinumą taisyklių nepaisymas yra ydingas vien dėl bylose dėl didelės ieškinio sumos esančios šalių paskatos remtis sunkiai patikrinamais ir neaiškios įrodomosios reikšmės duomenimis (Damaška, 1997, p. 84).

Laisvo įrodymo vertinimo principo kritika pasireiškia ir tuo, kad, autoriaus įsitikinimu, straipsnio 1 dalyje išdėstyti įrodymų leistinumą instituto tikslai yra per daug svarbūs, kad juos būtų galima ignoruoti taikant laisvo įrodymų vertinimo principą. Tuo tarpu apžvelgta laisvo įrodymų vertinimo principo įtaka Lietuvos civiliniam procesui įrodymų leistinumą institutą ir jo tikslus nustumia į antrą planą: 1) tai, kad nėra aiškių įrodinėjimo taisyklių, daro neigiamą įtaką viso įrodinėjimo kokybei, o blogiausiai atveju, teismui neturint konkrečių leistinumą gairių ir, pavyzdžiui, priėmus neteisėtai surinktus įrody-

² Tiesa, teismų praktika juda teisinga linkme – LAT išplėsdamas per vėlai pateiktų įrodymų leistinumą taisyklių taikymą, šias taisykles pradėjo taikyti ne tik nesąžiningiems bylos dalyviams, o ėmė atsižvelgti tiek apskritai į aplaidų proceso vilkinimą, tiek į per vėlai įrodymus pateikusiam proceso dalyviui (profesionaliam teisininkui) taikomus atidumo ir rūpestingumo reikalavimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019-10-07 nutartis civilinėje byloje).

mus į bylą, galėtų būti paneigiamas ir sąžiningo proceso principas, o pats teismo sprendimas prarastų savo moralinį teisėtumą; 2) įrodymų reikšmės, kaip įrodymo leistinumų kriterijaus, taikymas gali ne tik paneigti įstatyme nustatytą leistinumų kriterijų, pavyzdžiui, per vėlavimą pateiktą įrodymą atveju – operatyvaus ir ekonomiškai proceso, tikslus, bet galėtų būti vertinamas kaip *contra legem*, nes CPK paprasčiausiai nenumato reikšmingumo kaip leistinumų kriterijaus (CPK 177 str. 2 d., 181 str. 2 d.); 3) įrodymų perkvalifikavimas taip pat turi neigiamą pusę – tokiais atvejais ne tik ignoruojamos CPK nuostatos, reglamentuojančios šalies pateiktą įrodinėjimo priemonę, bet ir suteikiama paskata šalims griežtai nesivadovauti CPK nustatytomis įrodinėjimo priemonių taisyklėmis, tikintis, kad teismas įrodymą paprasčiausiai perkvalifikuos į leistiną įrodinėjimo priemonę.

Galiausiai, CPK pasirinktas laisvu įrodymų vertinimu grindžiamas modelis nėra vienintelis. Kai kurios kitos kontinentinės Europos valstybės įrodinėjimą civiliniame procese grindžia modernizuotu formaliu įrodymų vertinimu. Pavyzdžiui, Prancūzijos ir Belgijos civiliniame procese taikomos griežtesnės įrodinėjimą reglamentuojančios taisyklės, kurios grindžiamos tiek teisėjo subjektyvumu priimančiam sprendimui sumažinimui, tiek kokybiškesnio įrodinėjimo proceso užtikrinimui (Sladič, Uzelac, 2016, p. 113). Šios taisyklės pasireiškia tiek įrodymų klasifikavimu pagal įrodomąją vertę, tiek įrodinėjimu būtiniais įrodymais išplėtimu. Pavyzdžiui, Belgijos CK 1341 straipsnyje numatyta, kad ieškinys, kurio suma yra didesnė nei 375 EUR, iš esmės privalo būti įrodytas rašytiniais įrodymais (Taelman, Van Severen, 2018, p. 141).

2.2. Materialiosios tiesos nustatymo tikslas

Kitas įrodymų leistinumų instituto reikšmę nulemiantis aspektas yra materialiosios tiesos nustatymo tikslas. Pirminė teisėjo užduotis visada buvo nustatyti, kas iš tikrųjų įvyko (Justickis, Valickas, 2018, p. 29). Teisėjas, nusprenddamas dėl įrodymo neleistinumų, susiduria su rizika neįvykdyti šio tikslo arba, kaip vaizdžiai yra pasakęs G. Abi-Saab, teisėjas rizikuoja „savęs uždarymu į subjektyvų bei apsimestinį savo susikurtą pasaulį: virtualią realybę, siekiant atsikratyti tikrosios objektyvios tikrovės; teisinę ir kupiną klaidų komediją absurdiškame teatre“ (ConocoPhillips Petrozuata B.V...).

Lietuvos civiliniame procese tiesos nustatymo pareiga yra dar labiau priešinama įrodymų leistinumui, nes LAT praktika įpareigoja nustatyti ne bet kokią, o materialiąją tiesą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017-02-15 nutartis civilinėje byloje). F. Klein manė, kad materialioji tiesa procese bus nustatyta, kai teismas turės galimybę kiek galima labiau išsiaiškinti ginčijamas aplinkybes ir tuo remdamasis tinkamai pritaikyti materialiosios teisės normas (Parker, Lewisch 1998, cituota Nekrošius, 2002, p. 37). Todėl, skirtingai nei anglosaksų teisei būdinga formali tiesa, kai tiesa yra tai, kas labiausiai tikėtina iš byloje pateiktos informacijos, ir dėl to požiūris į įrodymų leistinumą yra palankesnis (Summers, 1999, p. 501–510), materialioji tiesa dažnai nulemia teisėjo prioritetą detaliau išsiaiškinti aplinkybes, o ne taikyti įrodymų leistinumų taisykles.

Pripažįstant ir gerbiant teismo pareigą nustatyti materialiąją tiesą, autoriaus įsitikinimu, įrodymų leistinumų kontekste šis tikslas neturėtų būti suabsoliutinamas dėl toliau nurodomų priežasčių.

Pirma, civilinis procesas neturėtų toleruoti siekio tiesą nustatyti bet kokia kaina. Šiuo aspektu aktualūs analizuoti įrodymų leistinumų instituto tikslai. Teismas civiliniame procese negali sąžiningo proceso sąskaita vykdyti savo pareigos nustatyti materialiąją tiesą ir, pavyzdžiui, remtis informacija, gauta pažeidžiant žmogaus teises. Tas pats pasakytina apie operatyvų ir ekonomišką procesą – pavėluotai pateiktą įrodymų leistinumą gali nulemti proceso užvilkinimą, o tai, vadovaujantis amžius žinomu posakiu „uždelstas teisingumas yra paneigtas teisingumas“, gali tam tikrais atvejais turėti kur kas didesnę reikšmę, nei bylai reikšmingų aplinkybių nustatymas.

Antra, nustatyti tiesą negali būti pagrindinis civilinio proceso tikslas. CPK 2 straipsnyje nustatyti civilinio proceso tikslai neapsiriboja tiesos nustatymu, o teisės doktrinoje pripažįstama, kad kiti tikslai, pavyzdžiui, ginčo šalių sutaukinimas, yra gerokai svarbesni nei nustatyti tiesą (Nekrošius, 2005,

p. 13). Analizuojant šį tikslą nereikia pamiršti ir jo subjektyvumo. Kai kurie teisės teoretikai tiesią mano esant išimtinai subjektyvia kategorija, todėl yra beprasmiška byloje bandyti nustatyti vienintelį teisingą atsakymą (Posner, 2004, p. 174). Pagaliau pati tiesa ir jos samprata nėra sutarimo padarinys, atvirkščiai, – tiek teisė, tiek filosofija žino begalę tiesos sampratų (Nekrašas, 1993, VI dalis), kurios turi tiek teorinį, tiek praktinį pagrindą pretenduoti pakeisti materialiosios tiesos sampratą. Todėl ignoruojant įrodymų leistinumą instituto tikslus ir didesnę reikšmę teikti materialiajai tiesai nustatyti, kai dėl pačios tiesos sampratos nėra bendro sutarimo, yra nepagrįsta.

2.3. Teisėjas kaip galutinis įrodymų leistinumą ir faktų nustatymo vertintojas

Trečias ir paskutinis aspektas, darantis esminę reikšmę įrodymų leistinumui, yra procesinio pobūdžio reglamentavimas, nustatantis, kad tiek dėl įrodymų leistinumą, tiek dėl bylos faktinių aplinkybių nustatymo sprendžia tas pats subjektas – teisėjas (CPK 183, 185, 250 str.). Esminė problematika slepiasi aplinkybėje, kad teisėjas, susidurdamas su įrodymų leistinumą klausimu, neišvengiamai susipažįsta ir su įrodymo turiniu ir, nors įrodymą pripažįsta neleistinu, – didelę reikšmę turintis neleistinas įrodymas gali padaryti esminę įtaką teisėjui sprendžiant dėl faktų nustatymo.

Pastaroji aplinkybė yra susijusi su psichologiniais teisėjo sprendimų priėmimo aspektais. Daugelis tyrimų pagrindžia aplinkybę, kad teisėjui dažnai yra neįmanoma nepaisyti svarbios, bet byloje neleistinos informacijos (Peer, Gamliel, 2013, p. 116). Pavyzdžiui, viename iš tyrimų buvo konstatuota, kad teisėjams buvo sunku ignoruoti advokato ir jo kliento paslaptį apimančią informaciją, be to, ši informacija darė įtaką teisėjo sprendimui net ir tais atvejais, kai būdavo papildomai primintina, kad ši informacija yra neleistina (Wistrich, et al. 2005, p. 1251). Todėl teisėjui net ir nesiremiant neleistinu įrodymu sprendime nustatant ieškinio faktinį pagrindą, šis neišvengiamai jam gali padaryti esminę įtaką.

Lyginamoji civilinio proceso teisės analizė atskleidžia, kad šis aspektas ir nulemia įrodymų leistinumą instituto deklaratyvų taikymą daugelyje kontinentinės Europos valstybių. Anglosaksų proceso modelyje, pasižyminčiame atskiru įrodymų leistinumą vertintoju (teisėju) ir atskiru faktų nustatytoju (prisiekusiais), įrodymų leistinumą taisyklės yra įgyvendinamos daug efektyviau. Šiame modelyje teisėjui turint procesinius instrumentus, leidžiančius prisiekusiesiems nesusipažinti su neleistiniais įrodymais, yra užtikrinama, kad neleistini įrodymai nepaliktu jokio atspaudų faktų nustatytojų mintyse (Damaška, 1997, p. 47). Šiuo nesiekiamu sudaryti išpūdžio, kad vienintelis sprendimo būdas, kuris užtikrintų įrodymų leistinumą taikymą, yra prisiekusiųjų institutas civiliniame procese. Kai kuriose Europos valstybėse sprendžiant šią problemą buvo pasiūlyti alternatyvūs sprendimo būdai. Pavyzdžiui, su neleistina informacija susidūrusio teisėjo nušalinimas (Nunner-Kautgasser, Anzenberger, 2016, p. 201–202).

Konkretų sprendimą paliekant vėlesnėms diskusijoms, svarbu tai, kad nors ši problematika ir nėra tokia akivaizdi, ji dažnai gali suponuoti net ir nesąmoningai deklaratyvų požiūrį į įrodymų leistinumą institutą, o deklaratyvus požiūris į šio instituto tikslus negali būti pateisinamas.

3. Sprendimai, kurie užtikrintų tinkamesnį įrodymų leistinumą instituto ir jo reikšmę nulemiančių priežasčių santykį

Pateikta trijų įrodymų leistinumą institutui neigiamą reikšmę turinčių priežasčių analizė leidžia teigti, kad Lietuvos civiliniame procese įrodymų leistinumą instituto vaidmuo antraplanis, o tai nulemia šio instituto reikšmės sumažėjimą. Vis dėlto įrodymų leistinumą instituto tikslų svarbumas civiliniam procesui neturėtų leisti paneigti šio instituto paskirties. Todėl toliau nurodomi ir pagrindžiami veiksniai, kurie, autoriaus manymu, leistų rasti tinkamesnį įrodymų leistinumą instituto ir jo reikšmę nulemiančių priežasčių santykį.

Pirma, laisvo įrodymų vertinimo principo reikšmės Lietuvos civiliniame procese sumažinimas. Šio straipsnio 2.1. dalyje pateikta analizė pagrindžia, kad per platus šio principo taikymas išderina ir dažnai paneigia 1 dalyje įvardytus įrodymų leistinumо instituto tikslus. Minėta, kad laisvo įrodymų vertinimo principu grindžiama įrodinėjimo sistema nėra vienintelė. Teisės doktrina išskiria ir įrodinėjimo taisyklėmis paremtą sistemą, kuri taikoma tiek kai kuriose anglosaksų³, tiek kontinentinės Europos valstybėse⁴. Šios sistemos šalininkai kritikuodami laisvą įrodymų vertinimą nurodo: 1) laisvas įrodymų vertinimas, priešingai nei įrodinėjimo taisyklių sistema, neužtikrina bendro ir vienodo taisyklių taikymo proceso metu; 2) laisvas įrodymų vertinimas, atsiskantis daugelio įrodinėjimo taisyklių, įrodinėjimo procesą paverčia mistiniu procesu, o tai gali pakenkti proceso šalims tinkamai dalyvauti šiame procese (Stein, 1985, p. 262–264). Papildomai ši kritika patvirtinama ir 2.1. dalyje pateikta laisvo įrodymų vertinimo principo reikšmės Lietuvos civiliniame procese analize, kuri pasireiškia tiek per mažo dėmesio skyrimu įrodymų leistinumо taisyklėms suformuoti, tiek konkrečių įrodymų leistinumо taisyklių nebuvimu, tiek įrodinėjimo priemonių perkvalifikavimu, tiek kitais aspektais.

Tiesa, ši kritika tikrai neleidžia visiškai atsisakyti laisvo įrodymų vertinimo principo ar Lietuvos civiliniam procesui pereiti prie modernaus formalaus įrodymų vertinimo ar kitokio pobūdžio įrodinėjimo taisyklių sistemos. Akivaizdu, kad tam reikėtų nuodugnesnės analizės. Nepaisant to, įrodymų leistinumо instituto tikslų svarba suponuoja būtinybę sumažinti šio principo reikšmingumą Lietuvos civiliniame procese. Reikšmės sumažinimas galėtų pasireikšti jau 2.1. dalyje paliestais aspektais, pavyzdžiui, 1) aiškių taisyklių dėl neteisėtai surinktų įrodymų ar per vėlai pateiktų įrodymų leistinumо suformavimo; 2) CPK nustatytų įrodymo leistinumо kriterijų, o ne įrodymo reikšmės, kaip leistinumо kriterijaus, taikymu; 3) išimtinu įrodinėjimo priemonių, neatitinkančių CPK nustatytų požymių, perkvalifikavimu. Šių ar panašaus pobūdžio aspektų įvykdymas savaime nepanaikintų laisvo įrodymų vertinimo principo, bet leistų šį principą suderinti su įrodymų leistinumо tikslais. Kitaip tariant, šiuo atveju turėtų būti pasiekiamas Aristotelio „aukso vidurys“ tarp laisvo įrodymų vertinimo ir įrodymų leistinumо.

Antra, pripažinimas, kad materialiosios tiesos nustatymas nėra nei pagrindinis, nei vienintelis civilinio proceso teisės tikslas. Straipsnio 2.2. dalyje nurodyti du vienas su kitu susiję argumentai, neleidžiantys suabsoliutinti materialiosios tiesos nustatymo tikslo: 1) civilinis procesas neturėtų toleruoti tiesos nustatymo bet kokia kaina; 2) tiesos nustatymas negali būti laikomas pagrindiniu civilinio proceso tikslu.

Materialiosios tiesos nustatymo tikslas negali būti suabsoliutinamas, atvirkščiai, – jis privalo būti derinamas su kitomis proceso vertybėmis. Šis požiūris iš esmės palaikomas ir Lietuvos teisės doktrinos, kurioje teigiama, kad materialiosios tiesos nustatymas turi būti derinamas su proceso koncentruotumo principu (Nekrošius, 2002, p. 40). Autoriaus įsitikinimu, ne išimtis turėtų būti ir kiti įrodymų leistinumо instituto tikslai, kurie dėl savo svarbumо privalo būti derinami su materialiosios tiesos nustatymu. Atitinkamai, materialioji tiesa neturėtų nulemti teisėjo prioriteto detaliam išsiaiškinti reikšmingas aplinkybes, o ne įrodymų leistinumо taisyklėms taikyti.

Trečia, rizikos, susijusios su teisėju, kaip vienasmeniu faktų nustatytoju ir leistinumо taisyklių taikytoju, sumažinimas. Šią riziką šiek tiek sumažinti galima jau vien šią problemą akcentuojant teisės doktrinoje. Deja, 2.3. dalyje nurodyti tyrimai patvirtina, kad net ir priminus duomenų neleistinumо faktą, teisėjui dažnai yra neįmanoma nepaisyti svarbios, bet byloje neleistinos informacijos (Wistrich, et al. 2005, p. 1251), todėl efektyviai sumažinti šią riziką, autoriau manymu, yra būtini CPK pakeitimai.

³ Pavyzdžiui, JAV įrodinėjimas teismo procese yra paremtas komplikuotais ir griežtomis įrodinėjimo taisyklėmis, kurios sudaro atskirą teisės šaką – įrodymų teisę (žr. Damaška, 1997, 1 d.).

⁴ Šios sistemos atitikmuo kontinentinėje Europoje yra šiame darbe jau minėtas modernizuotas formalus įrodymų vertinimas, su tam tikromis išlygomis taikomas Prancūzijoje ir Belgijoje (žr. 2.1. dalį) (Sladič, Uzelac, 2016, p. 113).

Vienas iš 2.3. dalyje minėtų sprendimų galėtų būti su neleistina informacija susidūrusio teisėjo nušalinimas. Tiesa, doktrinoje pažymima, kad šis sprendimo būdas yra kiek per radikalus ir per brangiai kainuojantis (Nunner-Kautgasser, Anzenberger, 2016, p. 201–202). Kita galima alternatyva – prie civilinio proceso pritaikytas Italijos baudžiamojo proceso kodekso reglamentavimas, kuriuo nustatyta, kad dėl įrodymų (duomenų) perdavimo teisėjui sprendžia atskiras subjektas – ikiteisminio tyrimo teisėjas tarpinėje proceso stadijoje⁵. Civilinio proceso kontekste duomenų pripažinimą įrodymais, įskaitant šių įrodymų leistinumą, galėtų spręsti atskiras teisėjas pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje. Kita vertus, ši alternatyva pagrįstai gali kelti ir abejonių jau vien dėl civilinio ir baudžiamojo proceso nesuderinamumo, t. y. skirtingų tikslų, stadijų ir kt. Be to, šis pasiūlymas nesprendžia problemos, kai galimai neleistini įrodymai byloje atsiduria jau po pasirengimo stadijos.

Šiame darbe nepretenduojama pateikti galutinio sprendimo varianto, kuris efektyviausiai leistų teisėjui nevertinti neleistinų įrodymų. Todėl apsiribojama išvada, kad šiai rizikai sumažinti yra būtina ne tik apie tai diskutuoti teisės doktrinoje, bet ir svarstyti galimus CPK pakeitimus.

Taigi, rasti tinkamą įrodymų leistinumą ir jį lemiančių priežasčių santykį yra sudėtinga užduotis, bet įrodymų leistinumą instituto tikslai neleidžia nebandyti rasti tinkamesnio šio santykio varianto. Šioje dalyje pateikti aspektai ir jų įvykdymas leistų užtikrinti tinkamesnį įrodymų leistinumą taisyklių taikymą Lietuvos civiliniame procese. Atitinkamai, minėta J. Benthamo mintis – kai įrodymas yra pripažintas neleistinu, neleistinas tampa ir teisingumas, Lietuvos civilinio proceso kontekste turėtų būti perfrazuota – kai neleistinas įrodymas pripažįstamas leistinu, neleistinas tampa teisingumas.

Išvados

1. Lietuvos civiliniame procese deklaratyvų įrodymų leistinumą instituto taisyklių taikymą, šio instituto tikslų neįgyvendinimą ir visą šio instituto reikšmės sumažėjimą nulemia su visų įrodinėjimo procesu susijusios priežastys: 1) laisvo įrodymų vertinimo principas; 2) materialiosios tiesos nustatymo tikslas; 3) teisėjo, kaip vienasmenio įrodymų leistinumą ir faktų nustatymo vertintojo, įtvirtinimas.
2. Įrodymų leistinumą instituto tikslai civiliniame procese įpareigoja užtikrinti tinkamesnį šio instituto įgyvendinimą, todėl būtina rasti sprendimus, kurie leistų užtikrinti tinkamesnį įrodymų leistinumą instituto ir jo reikšmę nulemiančių priežasčių santykį. Galimi sprendimo variantai:
 - 2.1. Laisvo įrodymų vertinimo principo įtakos civiliniame procese sumažinimas, jis būtų pasiektas: 1) įstatymų leidėjui arba teismų praktikai suformavus aiškesnes neteisėtai surinktų įrodymų ir per vėlai pateiktų įrodymų leistinumą taisykles; 2) taikant CPK nustatytus įrodymo leistinumą kriterijus, o ne įrodymo reikšmės, kaip įrodymo leistinumą, kriterijų; 3) tik išimtiniais atvejais perkvalifikuojant įrodymą, neatitinkantį CPK nustatytų įrodinėjimo priemonės požymių, į kitą įrodinėjimo priemonę;
 - 2.2. Pripažinimas, kad nustatyti materialiąją tiesą nėra nei pagrindinis, nei vienintelis civilinio proceso teisės tikslas, o priešingai – šis tikslas civiliniame procese visada turi būti derinamas su įrodymų leistinumą instituto tikslais.
3. Rizikos, susijusios su teisėjo negalėjimu ignoruoti neleistinos informacijos, sumažinimas ne tik akcentuojant šią riziką teisės doktrinoje, bet ir atliekant šią riziką panaikinančius CPK pakeitimus. Svarstyti CPK pakeitimai: 1) su neleistina informacija susidūrusio teisėjo nušalinimas; 2) ar duomenis pripažinti įrodymais, įskaitant šių įrodymų leistinumą, sprendžia teisėjas pasirengimo bylą nagrinėti stadijoje.

⁵ Apie šį reglamentavimą baudžiamajame procese žr. Juozapavičius, 2012, p. 100.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Nacionaliniai teisės aktai

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002), *Valstybės žinios*, 36-1340.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000), *Valstybės žinios*, 74-2262.

Užsienio valstybių teisės aktai

Jungtinių Amerikos Valstijų federalinės įrodymų taisyklės (1975) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre> [žiūrėta 2020-12-06].

Specialioji literatūra

Ashford, P. (2019). The Admissibility of Illegally Obtained Evidence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, Volume 85, Issue 4 (2019) pp. 377–387 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Arbitration:+The+International+Journal+of+Arbitration,+Mediation+and+Dispute+Management/85.4/AMDM2019048> [žiūrėta 2020-12-06].

Berman, H. J. (1999). *Teisė ir revoliucija. Vakary teisės tradicijos formavimasis*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.

Cordozo, B. N. (2019). *The Nature of the Judicial Process*. Dover Publications, Inc.

Damaška, M. (1997). *Evidence Law Adrift*. Yale University Press.

Damaška, M. (1995). Free Proof and Its Detractors. *The American Journal of Comparative Law*, Volume 43, Issue 3, 343–357 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1578/ [žiūrėta 2020-12-06].

Dworkin, R. (2004). *Rimtas požiūris į teises*. Vertė K. Klimka. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Giannouloupoulos, D. (2019). *Improperly Obtained Evidence in Anglo – American and Continental Law*. Hart Publishing.

Ginsburg, T. and Mosk, M. (2013). Evidentiary Privileges in International Arbitration. *Coase-Sandor Institute for Law & Economics*, Working Paper No. 656, 345–385 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://chicagounbound.uchicago.edu/law_and_economics/649/ [žiūrėta 2020-12-06].

Juozapavičius, A. (2012). *Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Justickis, V. ir Valickas, G. (2018). Procedūrinis teisingumas Lietuvos baudžiamajame, civiliniame ir administraciniame procese. Iš Valickas, G. (red.). *Teisėjų elgesio ir įvaizdžio socialinė percepcija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kosaitė-Čypienė, E. (2008). Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniame procesui. *Jurisprudencija*, 2008, 10(112), 103–110. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1765/1651> [žiūrėta 2020-12-06].

Laužikas, E., Mikelėnas, V. ir Nekrošius, V. (2003). *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia.

Mikelėnas, V. et al. (2020). *Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Nekrašas, E. (1993). *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Nekrošius, V. (2005). Civilinio proceso tikslai: nustatyti tiesą ar sutaikyti šalis? Iš: *Tarptautinės konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir Centrinėje Europoje“*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 11–16.

Nekrošius, V. (2002). *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia.

Nunner-Kautgasser, B. and Anzenberger, P. (2016). Inadmissible Evidence: Illegally Obtained Evidence and the Limits of the Judicial Establishment of Truth. In: Rijavec, V., Kereteš, T. and Ivanc, T. (eds.). *Dimensions of Evidence in European Civil Procedure*. Kluwer Law International, 195–213.

Peer, E. and Gamliel, E. (2013). Heuristics and Biases in Judicial Decisions. *Court Review: The Journal of the American Judges Association*, 422, 114–118 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1428&context=ajacourtreview> [žiūrėta 2020-12-08].

Posner, R. (2004). *Jurisprudencijos problemos*. Vertė A. Paksas, M. Cvelich, T. Gulbinas. Vilnius: Eugrimas.

Rijavec, V. and Kereteš, T. (2017). Restrictions on the Admissibility of Evidence. In: van Rhee, C. H. ir Uzelac, A. (eds.) *Evidence in Contemporary Civil Procedure. Fundamental Issues in a Comparative Perspective*. Intersentia, Cambridge, 87–105.

Sladič, J. and Uzelac, A. (2016). Assessment of Evidence. In: Rijavec, V., Kereteš, T. and Ivanc, T. (eds.). *Dimensions of Evidence in European Civil Procedure*. Kluwer Law International, 107–133.

- Stein, A. (2015). Inefficient Evidence. *Alabama Law Review*, 66, 423–470 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2419307#. [žiūrėta 2020-12-08].
- Stein, A. (2005). *Foundation of Evidence Law*. Oxford University Press.
- Stein, A. (1987). Bentham, Wigmore and Freedom of Proof (reviewing William Twining, *Theories of Evidence: Bentham & Wigmore*). *Israel Law Review*, 22(2), 245–276, <https://doi.org/10.1017/S0021223700016605>
- Summers, R. S. (1999). Formal Legal Truth and Substantive Truth in Judicial Fact-Finding – Their Justified Divergence in Some Particular Cases. *Cornell Law Faculty Publications*, Paper 1186, 498–511 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2388&context=facpub> [žiūrėta 2020-12-10].
- Taelman P. and Van Severen, C. (2018). *Civil Procedure in Belgium*. Kluwer Law International.
- Wistrich, J., Guthrie, C. and Rachlinski J. (2005). Can Judges Ignore Inadmissible Information? The Difficulty of Deliberately Disregarding. *Cornell Law Faculty Publications*, Paper 20, 1251–1343 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=lsrp_papers [žiūrėta 2020-12-10].

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismų praktika

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019-10-07 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-289-219/2019.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017-02-15 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14-701/2017.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-06-21 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-348/2013.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-06-18 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2013.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012-06-06 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-12-19 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-05-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-260/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-05-05 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-168/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-18 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-644-2006.

Užsienio teismų sprendimai

- Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1928 -06-04 sprendimas byloje *Olmstead v. Jungtinės Amerikos Valstijos*, 277 U.S. 438.

Kiti šaltiniai

- Arbitro G. Abi-Saab 2014-03-10 atskiroji nuomonė ICSID arbitražo teismo byloje Nr. ARB/07/30, *ConocoPhillips Petrozuata B. V., et al. prieš Venesuelos Respubliką*.

The Importance of the Admissibility of Evidence in Lithuanian Civil Procedure

Jurgis Bartkus

(Vilnius University)

S u m m a r y

The article analyzes the importance of the admissibility of evidence and the factors determining it in Lithuanian civil proceedings.

The first part of the article, without limiting itself to the concept of admissibility of evidence as a feature of evidence, analyzes the main objectives of the rules of admissibility of evidence: 1) ensuring the quality of evidence; 2) protection of operational and economic process; 3) protection of a fair and just process; 4) ensuring the moral legitimacy of court decisions; 5) protection of various legal values recognized by the legislator.

The second part of the article critically evaluates the main factors influencing the application of the rules of admissibility of evidence in civil proceedings – the free evaluation of evidence, the purpose of material truth and procedural norms establishing a judge as the sole assessor of admissibility of evidence, and the determination of facts.

The third part concludes that the admissibility of evidence in civil proceedings makes it imperative to seek a better relationship with the latter factors, which determine the importance of this institute. Accordingly, solutions that can lead to a better relationship are presented.

Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese

Jurgis Bartkus

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama įrodymų leistinumą reikšmė ir ją lemiantys veiksniai Lietuvos civiliniame procese.

Pirmoje straipsnio dalyje neapsiribojant įrodymų leistinumą, kaip įrodymų požymio, samprata, analizuojami pagrindiniai įrodymų leistinumą taisyklių tikslai: 1) įrodinėjimo kokybės užtikrinimas; 2) operatyvus ir ekonomišką proceso apsauga; 3) sąžiningo ir teisingo proceso apsauga; 4) teismų sprendimų moralinio teisėtumo užtikrinimas; 5) įvairių įstatymų leidėjo pripažįstamų teisinių vertybių apsauga.

Antroje straipsnio dalyje kritiškai įvertinami pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką įrodymų leistinumą taisyklėms taikyti civiliniame procese – laisvo įrodymų vertinimo principas, materialiosios tiesos nustatymo tikslas ir procesinės normos, nustatančios teisėją, kaip vienasmenį įrodymų leistinumą ir faktų nustatymo vertintoją.

Trečioje dalyje prieinama prie išvados, kad dėl įrodymų leistinumą atliekamų funkcijų civiliniame procese yra privaloma siekti geresnio santykio su pastaraisiais šio instituto reikšmę lemiančiais veiksniais. Atitinkamai pateikiami sprendimai, galintys nulemti šį geresnį santykį.

Jurgis Bartkus yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto ir Gento universiteto Teisės ir kriminologijos fakulteto doktorantas. Rengiamos disertacijos tema: „Įrodymų leistinumą komercinio arbitražo teisėje ir civilinio proceso teisėje: lyginamoji analizė“. Pagrindinės mokslinių interesų sritys: civilinis procesas ir arbitražas.

Jurgis Bartkus is a doctoral student at the Faculty of Law of Vilnius University and the Faculty of Law and Criminology of Ghent University. The title of Bartkus's dissertation is *Admissibility of Evidence in Commercial Arbitration Law and Civil Procedure Law: Comparative Analysis*. His main research interests include civil procedure and arbitration.